

Fontes Rerum Transylvanicarum. (Erdélyi Történelmi Források.)
Tomus I. *Erdélyi jezsuiták levelezése és iratai a Báthoryak korából.*
(1571—1613) Gyűjtötte és közrebocsátja dr. Veress Endre. Első kötet;
1571—1583. (Hét hasonmással.) Budapest, Athenaeum 1911. 8-r. XVI
és 326 lap. Ára 10 korona.

Szinte esztendeje, hogy a fenti munka a könyvpiaczon megjelent s alkalmat adott arra, hogy vele és az új vállalattal behatóbban foglalkozzanak. Az erdélyi történelemnek parlagon hagyott területén váratlanul bukkant föl, a nélkül, hogy — a mint mondani szokták — zárkutatmányi jogot váltott volna és a nélkül, hogy megindulását hangos csörtetés előzte volna meg. Vagy talán éppen azért, hiszen a mindennapi tapasztalás azt mutatja, hogy a lárma megtévesztésre szolgál és a zárkutatmányi jogot nem azért szokták váltani, hogy dolgozzanak, hanem hogy más ne dolgozhasson. Az új irodalmi vállalat betoppánásában valami szokatlan erős vállalkozási kedv és fanatikus hit van; megindításában bizonyos befejezettség. Az első kötet szerves része a vállalat tervrajzában ígért egésznek, a *Báthoryak korának* s azonfelül úgyszólván mutatóanyagánál szinte németes pedanteriával készült. Nem ötlet, hanem tervszerű program; nem ígélet, hanem foglaló az egészre; nem most készül, *de készen van*, még pedig, mint a mutatóanyagból látszik, módszeresen készült és tervszerű kutatás és gyűjtés eredménye. Ez biztosította a vállalat megalapítását, megindítását pedig egy tudománykedvelő, lelkes férfiú, dr. *Hirschler* József kolozsvári apátplébános könnyíté meg ritka nemes áldozatkészségével.

Az időközben megjelent ismertetések és bírálatok bőven foglalkoztak a kötettel és az egész vállalattal. Nem volna nehéz e közleményekből megállapítani, hogy egyhangú elismeréssel fogadták és hogy valóban sokkal szélesebb körben talált méltánylásra, mint sem várni lehetett. Csakugyan van is valami szokatlan és meglepő abban, hogy magános ember egyszerre és váratlanul ily nagy arányú és ennyire készen álló kézírattal köszöntsön be. Mert úgy a kötet, mint az egész vállalat, melynek előrajzát is megkapjuk, két évtizedet lefoglaló, szinte észrevétlen, de állandó kutatás, gyűjtés és munka eredménye; tehát merőben szokatlan jelenség irodalmunkban. Mivel így a kiadó a felölelt korszaknak kutatása körébe vont területéről kész eredménynyel számol be és mivel vállalatának egész anyagát fiókjában tartja; természetes, hogy úgy

az első kötet anyagában és kiállításában, mint az egész gyűjtemény terében és beosztásában kész és kézzel fogható valósággal állhatott elő. Úgy látszik, a vállalatnak ez a vonása tűnt föl a legjobban és ez lepte meg leginkább az ilyenhez nem szokott és erre el nem készült irodalmi világot. Nemcsak meglepte, sőt egy kissé zavarba is ejtette, legalább ennek lehet tulajdonítani, hogy tartózkodással ugyan, de mégis örömmel fogadták a vállalatot, hogy nem választották el a vállalattól annak első kötetét, hogy tulajdonképpen kritikailag alig merték megközelíteni. Talán azt lehet mondani, hogy imponált ekkora teljesség, ilyen fejlett kiadói technika és ennyire pontosan meghatározott munkakör. Lehet benne valami, hiszen ahhoz vagyunk szoktatva, hogy nagy garral meginduló vállalataink elsekélyesedjenek vagy hamarosan megszűnjenek. Legtöbbször ígéret marad az ígéret és bizonyára nem azért, mert a vállalkozás irodalmi vagy tudományos tőkéje együtt volt. Ha abban maradt vállalataink könyvészetét valaki összeállítaná, az ígéretnek és kapkodásnak, az akarásnak és befagyásnak, a jó szándéknak és rossz számításnak, a törtetésnek és letörtetésnek olyan adattárát adhatná, a mely egyben bőven igazolná a sokat akaró szarka paraboláját. Igazán fölösleges lenne adatokkal előállani, hiszen mindenki tudja, ha nem szól is, hogy a legújabb időben sok *első kötet* maradt folytatás nélkül, mivel hogy előbb volt meg a gomb, mint a kabát. Ez a mondás és ennek igazsága az idő távlatában látszik meg igazán — s éppen a történeti irodalomban. A Dunántúli Történetkedvelők Társaságából alakult Magyar Történelmi Társulat közlönye, a *Századok* rovatot nyitott a társak munkássága regisztrálásának. Ha valaki most húsz-harmincz esztendő múlva olvassatja a *társaink* munkásságáról szóló hosszabb-rövidebb, kenetteljesebb és szárazabb jelentéseket, annyi gombot olvashatna meg, a mennyi még a mult századi kálvinista papok sűrű gombos atillájára is sok volna.

Ez a vállalat a régi szokással szakít. Nem ígér, hanem ad és pedig a maga erejéből. Úgy látszik, hogy az első kötet lezárja a gyűjtő és megindítja vagy jobban mondva, rendszeressé teszi a kiadó munkáját. Veress részint mint kiadó, részint mint feldolgozó, különféle vállalatok számára eddig is eleget dolgozott. A Báthory István lengyel király erdélyi hadairól írt értekezésétől Basta György levelezéseig eltelt időt és a *Fontes* tervét összevetve, észre kell venni, hogy a rendelkezésre álló anyagnak az eddigi tempóban való közzétételét alig remélheti. Mert a *Fontes* 50 kötetre van számítva s ha programja, hogy évenként 2—3 kötete megjelenjen, megvalósulhat, 15—25 esztendőt így is lefoglal. A tervezett gyűjtemény a Báthoryak korának köztörténeti emlékein kívül, irodalmi, művelődési, vallási, politikai, társadalmi vonatkozású forrásokat fog adni. Erdélynek ez a korszaka az európai történetnek egyik fényes udvarához kapcsolódik, a hazai fejlődésnek egyik legfontosabb

időszakát öleli föl és a különleges erdélyi élet és művelődés alakulását teszi érthetővé. Erdély multjában az önálló fejedelemség fennálltáig különösen két nevezetes vonal rajzolódik: a magyar impérium politikája és a sajátos magyar művelődés; amaz európai kapcsolatokat teremtemez megszakítás nélkül való fejlődésnek indul, a nemzetközi hatásokat sajátosan szívja föl és alakítja át, de nemzeti vonását nemcsak meg, tartja, hanem mélyíti is. Ez a két vonás uralkodik már a Báthoryak korában; Erdély a lengyel király személyével erőteljesen kapcsolódik Nyugathoz, az olasz renaissance, a keleti műipar és a nyugati tudományosság hatása is világosan és határozottan rajzolódik udvaruk életében. Ezek a jelenségek értetik meg velünk, hogy Erdélyben, Európa keleti szegletében, hogyan fejlődhetik hamisítatlan magyar udvar, mely azonban mindvégig részese kora műveltségének.

Történetünknek ez a mozgalmas és színes, eleven és vonzó kora méltán érdekelhetne bennünket már magáért is, de még inkább leköti figyelmünket a mondott okok miatt. Nem azon kell csodálkozni, hogy ez a nevezetes időszak megragadta egy kutató figyelmét, hanem inkább azon, hogy még eddig különleges kutatóra és vizsgálóra nem akadt. Ez a vállalat történetírásunkban ezt a hiányt fogja pótolni és az eddigi, történetünknek más korszakaira irányuló kutatások mellett még azzal is többet ígér, hogy e korszak egészét, politikai, közgazdasági, földrajzi, művelődési és társadalmi ismeretének emlékeit szedte rendszeresen össze és bocsátja közre. A kiadóról így fordulunk a kutatóra és gyűjtőre, a ki Erdély határain túl, messzi földet bejár s a kit a letűnt kornak *minden vonatkozása és írott emléke* érdekel. Ezzel a megbecsülni való tulajdonsággal még jobban emeli gyűjteményét, mert szembeötlővé teszi, hogy abban a kutató szorgalmán kívül az *öntudatos gyűjtő* ébersége s teyüök hozzá, szerencséje is érvényre jut. A várható teljességnek e megnyugtató tudata a *Fontest* Erdély multja ismeretére különösen jellemzi. S ha abban, hogy egy korszakot tár elénk, eredményesen kapcsolódik nagyajtai Kovács István, Kemény József és Mikó Imre grófok, Teutsch József és Szilágyi Sándor munkásságához, viszont abban, hogy a maga korszakát emberileg teljesen föltárja, rendszerességével és széleskörű kutatásával, haladást is mutat.

Egy időben az erdélyi történetre vonatkozó kutatás és publikálás előnyomulását sűrűn emlegették, talán joggal, talán csak ötletszerűleg, mivel a Magyarországra vonatkozó tevékenységgel szemben csakugyan föltűnhetett. Mióta azonban az erdélyi historikusok gárdája, Szabó Károly, Szilágyi Sándor, Jakab Elek, Deák Farkas — hogy a régebbiekről ne szóljunk — letűnt, ily munkának hiányát érezzük. Ez a valóság pedig annál sajnálatosabb, mert Erdély multját és politikai jelentőségét, historiai levegőjét, emlékiróit és történetíróit, általánosan elismerték. Az

erdélyi történelmi szellem a Királyhágón túlra is átcsapott; Erdély a legújabb korban is hamarabb ébredt történelmi öntudatra, mint Magyarország, *Mikó* és az *Erdélyi Múzeum* korábban élesztgették a hamvadó üszköket, mint *Rómer Flóris* és a Dunántúli Történetkedvelők társasága. Abban, hogy az erdélyi történetírás muzsája ritkábban szólal meg, jelentékeny része van az erdélyi történelmi kutatás megcsappanásának. Reményünk lehet, hogy a *Fontes Rerum Transylvanicarum* megjelenése e tekintetben is örvendetes fordulatot fog jelenteni, mert a történetírás mindig az előtte járó kutatásra támaszkodik. —rd—

Badics Ferencz: Gyöngyösi István ismert és ismeretlen költeményei. Budapest 1912. Akadémiai kiadvány. 96 lap. 8 r.

A Gyöngyösi-irodalom bővelkedik vitás kérdésekben. Egyik ilyen tisztázásra váró kérdés a kétségtelenül Gyöngyösitől származó művek keletkezési idejének a sorrendje. Badics szerint a költő életében megjelent művek sorrendje ez: Murányi Venus, Kemény János, Nympha-Palinodia, Rózsakoszorú, Chariclia.

Egy másik fontos kérdés: vajon a hagyomány által Gyöngyösinek tulajdonított művek csakugyan tőle származnak-e? S végül, hogy ezeken kívül maradt-e fenn Gyöngyösinek más műve is? E három kérdés tüzetes vizsgálatának végső eredménye szerint a Gyöngyösi írói működésének kerete, műveinek sorrendje így alakul ki: I. Gyöngyösi *ifjúkora* 1650—1657; művek: Ovidius-fordítások (3 epistola szabad fordítása), Daedalus temploma, Mars és Bacchus viaskodása, A jó vitézek tüköre. (E két utóbbi még kiadatlan.) II. Gyöngyösi *virágzó kora* 1660—1683; művek: Murányi Venus, Az igaz barátság és szíves szeretetnek tüköre (dráma), Kemény János emlékezete, Nympha-Palinodia, Thököly és Zrínyi I. házassága. III. Gyöngyösi *öregkora*; művek: Rózsakoszorú, Csalárd Cupido, Új életre hozatott Chariclia.

E hármasszemponthoz vizsgálódás keretében érvényesül Badicsnak gazdag filológiai és irodalomtörténelmi ismerete úgy, hogy az értekezés keretében számos apróbb vitás vagy éppen homályos kérdés megoldódik. Különösen érdekes az ú. n. Gosztonyi-codexben Gyöngyösinek tulajdonított művek szerzőségének tisztázása. (A Nay módi, Philostenes nem Gyöngyösi művei, a *Phoenix* codexbeli teljesebb szövege nem Gyöngyösi kezeirása, a hogy Nagy Iván állította.) Ugyancsak érdekes a Daedalus szerzőségének tisztázása, valamint a Kemény János értékének megállapítása s ismételt kiemelése annak, hogy ez Gyöngyösi legsikerültebb alkotása.

Őszintén kívánjuk, hogy az érdekes szerző hosszas Gyöngyösi kutatásainak érett gyümölcsként mielőbb kiadhassa a Gyöngyösi összes műveit kritikai köntöshen. Régen tartozik már ezzel a magyar irodalomtörténet a XVII. század legnépszerűbb költőjének. —f. —y.

BEKÜLDÖTT ÚJ KÖNYVEK.

Altorjai báró Apor Péter. Lusus Mundi. Az Apor és azzal vérokön családok története és nemzedékrendje. Fordította Szász Ferencz. Kolozsvár, 1912. 8-r. 64 lap.

Babits Mihály: Dante Komédiája. Első rész: A Pokol. Budapest, 1912. 8-r. 330 lap, 12 képpel.

Barcza Imre: A magyar parlamenti választói jog legújabb irodalma. Budapest, 1912. 8-r. 51 lap.

Barts Gyula: Marosvásárhelyi Borsos Tamás élete és történeti szereplése. Kolozsvár, 1912. 8-r. 60 lap, 2 levél.

Békefi emlékkönyv. Dolgozatok Békefi Remig egyetemi tanári működésének emlékére. Budapest, 1912. 8-r. 438 lap, 1 képmelléklettel.

Biró Venczel dr. Az erdélyi fejedelem jogköre. (1571—1690.) Kolozsvár, 1912. 8-r. 77 lap.

Fekete Mihály: A temesvári színészet története. Temesvár, 1911. 8-r. 2 levél, 200 lap, 3 levél.

Felszeghy Béla. Fegyelmi jog a közigazgatási szakban. Hely és év nélkül. 8-r. XI, 1 levél és 159 lap.

Gál Kelemen dr. Újabb irányok a pedagógiában. Kolozsvár, 1912. 8-r. 55 lap.

Gyárfás Tihamér dr. Brassai címeres levelek és nemes családok. Összegejtötte — Budapest, 1912. 4-r. 45 lap, 1 színes melléklettel.

Horváth Emil, báró: A politikai tudomány fejlődése. Budapest, 1912. 8-r. 190 lap, 1 levél.

Karl Lajos: Francia irodalmi tanulmányok. Budapest, 8-r. 95 lap, 2 melléklettel.

Kiss Ernő dr. Szemere Bertalan. Kolozsvár, 1912. 8-r. 255 lap.

László Zsigmond: A dévai nemzeti kaszinó monografiája. Déva, 1911. 8-r. 49 lap, 1 levél, 1 képpel.

Müller Georg: Die ursprüngliche Rechtslage der Rumänen im Siebenbürger Sachsenlande. Hermannstadt, 1912. 8-r. LVI. és 234 lap, 1 térképpel.

Persian Kálmán dr. Kővár krónikája. Kolozsvár, 1912. 8-r. 16 lap.

Sziklay Ferencz dr. Arany János magyar verselése. Fehértemplom, 1912. 8-r. 23 lap.

Veress Endre dr. Halmágyi Halmágyi István (1574—1624) Kolozsvár, 1912. 8-r. 12 lap.

Vértesi Arnold: Bátori Gábor. Budapest, 1912. 8-r. 64 lap.

Völgyi Gusztáv Versei. Székesfehérvár, 1910. 8-r. 212 lap, 2 levél.